

De arbeidsmarkt voor algemeen economen

Artsen leven ongezond, economen doen niet aan marktonderzoek. In hun algemeenheid zijn dergelijke uitspraken natuurlijk niet juist, maar er zit wel een kern van waarheid in. Dat geldt zeker voor de neiging van economische faculteiten niet erg veel aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de vraag naar hun onderwijs en de achtergronden daarvan. Incidenteel zijn er in het verleden wel enkele onderzoeken geweest naar de markt voor economen in het algemeen en naar die voor econometristen en voor bedrijfseconomen, maar dit waren steeds geïsoleerde onderzoeken¹. Tot een frequente vingerop-de-pols-analyse is het nooit gekomen.

Tot voor enkele jaren was er ook niet zoveel aanleiding tot onderzoek. Alles leek goed te gaan. Het aantal studenten groeide fors en afgestudeerden vonden grif aftrek. Vanaf het begin van de jaren tachtig hebben zich echter belangrijke veranderingen voorgedaan, die voor een deel overigens een internationaal karakter hebben. De ingrijpendste daarvan is een dramatische verschuiving van de belangstelling van studenten van algemene economie naar bedrijfseconomie. Traditioneel schommelde de verhouding algemeen economen/bedrijfseconomen, afhankelijk van de faculteit, zo tussen 1 op 3 en 1 op 4, maar in luttele jaren is die verhouding verschoven naar ongeveer 1 op 10. Nog biedt de studie economie relatief goede werkgelegenheidsperspectieven, maar, als we af mogen gaan op de werkloosheidscijfers, zijn die voor afgestudeerden uit de algemeen-economische richting toch wat minder goed dan voor aankomende bedrijfseconomen. Daartegenover staan signalen afkomstig van potentiële werkgevers die erop duiden dat er vaak veel moeite moet worden gedaan om goede jonge algemeen economen aan te trekken. Kortom, er is voldoende aanleiding toch maar eens wat beter naar de markt voor economen te kijken, vooral met het oog op de positie van de studierichting algemene economie.

In een onderzoek van een beperkte opzet, deels gericht op de Rotterdamse situatie, hebben wij getracht een wat beter inzicht te krijgen in de arbeidsmarkt voor (beginnende) algemeen economen. Dit onderzoek bestaat uit drie delen: een enquête onder studen-

ten, een enquête onder een klein aantal voor algemeen economen belangrijke werkgevers en een confrontatie van macro-ramingen. Hieronder zal een aantal van de belangrijkste bevindingen worden besproken. Voor details wordt verwezen naar de betrokken rapporten².

Vraag en aanbod

De triviaalste conclusie is misschien dat de arbeidsmarkt voor algemeen economen niet bestaat. Hooguit zijn twee of drie deelmarkten te omschrijven, maar de grenzen daarvan zijn niet scherp. Er bestaat wel een aantal functies waarvoor specifiek algemeen economen worden aangetrokken en waarbij in sterke mate een beroep wordt gedaan op de expertise verworven tijdens de studie algemene economie. Zoals te verwachten vinden we de betrokken banen vooral bij overheidsinstellingen. Maar veel algemeen economen komen na hun studie terecht op plaatsen waarvoor óf een econoom in het algemeen óf –nog breder– een academicus wordt gevraagd. Als het om een econoom in het algemeen gaat, wordt vaak een dergelijke kennis van de bedrijfseconomische hoofdvakken verwacht, waarbij vooral kostenvraagstukken en financiering worden genoemd. Bij de categorie academici is er wel enigszins sprake van een zekere clustering met vooral juristen en in mindere mate bestuurskundigen en politicologen, maar ook academici uit verder verwijderde disciplines concurreren mee. Dat laatste geldt niet voor HEAO'ers, al melden veel werkgevers dat een functionaris uit de laatste categorie die zeer bekwaam blijkt, na verloop van tijd wel kan doordringen tot de hogere functies. Overigens blijken de studieprestaties de kans op een baan maar zeer ten dele te bepalen. Persoonlijkheid, instelling, vaardigheden en bij voorbeeld activiteiten buiten de studie worden onveranderlijk als buitengewoon belangrijke wervingscriteria genoemd.

Is er iets te zeggen over de ontwikkeling van de vraag in de genoemde categorieën? Lange-termijnvraagstukken zijn in ieder geval hachelijk. Voor een bredere categorie, namelijk economen en juristen heeft het Centraal Planbu-

reau onlangs een raming opgesteld³. Deze komt neer op een groei van ongeveer 2,5% per jaar tot het jaar 2000. Voor de situatie in de eerstkomende jaren kan misschien worden aangeknoopt bij de voornemens van werkgevers. Die voorzien voor de specifieke vraag naar algemeen economen stabilisatie. Dat betekent niet dat er geen ruimte is voor jongeren. Integendeel, de ervaring leert dat er in deze functies in het algemeen sprake is van een behoorlijke doorstroming, zodat er zeker vacatures zullen ontstaan. Wat economen in het algemeen betreft variëren de verwachtingen van werkgevers voor de komende jaren tussen stabilisatie en matige groei.

Hoe verhouden zich deze perspectieven voor de vraag tot die voor het aanbod? Voor algemeen economen is die vraag heel moeilijk te beantwoorden. Op dit niveau zijn er geen macro-ramingen, en bij afleiding uit de ramingen voor bredere aggregaten via deelsleutels bestaat uiteraard het gevaar dat die sleutels kunnen gaan schuiven. Onder erkenning van deze beperkingen hebben we ons toch aan een globale verkenning gewaagd, zowel voor de economen in totaal als voor de algemeen economen. Daarbij zagen wij ons gedwongen tot een aanpassing van de zogenaamde WORSARamingen voor de aantallen afstuderenden. De hoge slaagpercentages die daaraan ten grondslag liggen, lijken bij een confrontatie met de werkelijke ontwikkelingen sinds de invoering van de twee-fasenstructuur zo onrealistisch, dat aan een bijstelling in de richting van het traditionele lagere niveau niet valt te denken. Opvallend is dat de vraag naar

1. Voorbeelden zijn: F. Nicolas, *Functies en carrièrepatronen van economen*, IVA, Tilburg, 1971; F. Nicolas, *De arbeidsmarkt voor economen*, IVA, Tilburg, 1973; SKIM, *In Rotterdam afgestudeerde bedrijfseconomen oordelen over hun opleiding*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1984; en SKIM, *Afneemsoordelen over Rotterdamse bedrijfseconomen*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1985.

2. J.A. de Groot en J.C. Siebrand, *De arbeidsmarkt voor algemeen economen*, deel I, II en III, Discussion Papers 8801/G, 8802/G en 8803/G, Institute For Economic Research, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1988.

3. Centraal Planbureau, *De arbeidsmarkt naar opleidingscategorie 1975- 2000*, Den Haag, 1987.

economen vrijwel onafgebroken is blijven stijgen sinds de jaren zestig. Alleen als voor de naaste toekomst een belangrijke terugslag in de groei van de vraag zou moeten worden aangenomen en als bovendien de slaagpercentages en het studietempo zich opvallend gunstiger zouden gaan ontwikkelen dan nu het geval is, moet met substantiële werkloosheid onder economen rekening worden gehouden. Onder minder extreme veronderstellingen lijkt er echter weinig kans op omvangrijke aanbodoverschotten. Als de ontwikkelingen van de laatste jaren zich voortzetten zal het toekomstige aanbod van algemeen economen sterk achterblijven bij dat van economen in totaal. Als gevolg van de eerdergenoemde verschuiving in de keuze van de studierichting is de groei van het aanbod in het midden van de jaren tachtig teruggelopen van zo'n 4% in het voorgaande decennium tot ongeveer 0,5%. Geconfronteerd met de waarschijnlijke ontwikkeling van de specifieke vraag naar algemeen economen zou dit zuiver kwantitatief gezien geen ernstige knelpunten hoeven op te leveren. Omdat het bij de specifieke vraag echter gaat om economen waaraan bijzondere eisen worden gesteld, ligt het voor de hand wel belangrijke kwalitatieve discrepanties te verwachten, in die zin dat er tekorten dreigen aan goed tot zeer goed gekwalificeerde algemeen economen.

Studiekeuze

Of deze perspectieven zich zullen verwezenlijken is voor een groot deel afhankelijk van de keuzes van studenten in de toekomst. In de afgelopen jaren zijn belangrijke verschuivingen in de studievoorkeuren opgetreden, die vaak in de richting gingen van studierichtingen met een duidelijk en gunstig beroepsprofiel. Tendensen tot overaanpassing lijken daarbij niet denkbeeldig. In de toekomst kunnen op grond daarvan wel grote veranderingen in de relatieve schaarsteverhoudingen optreden, maar het is lang niet zeker dat dit tot werkloosheid in de nu 'te' populaire richtingen zal leiden: in de praktijk blijkt vaak verdringing van lager opgeleiden plaats te vinden. Desalniettemin is het van belang de studenten zo goed mogelijk voor te lichten over de mogelijke gevolgen van huidige ontwikkelingen en ook aandacht te besteden aan de motieven van studenten bij hun studiekeuze.

Studenten economie, althans die in Rotterdam, lijken niet erg materialistisch. Hun studiekeuze laten zij naar eigen zeggen vooral afhangen van hun interesse voor het vakgebied, de kans op interessant werk, de breedte van de

opleiding en daarnaast van de omvang van de keuzemogelijkheden ten aanzien van een toekomstige werkkring. De breedte van de opleiding scoort opvallend hoger bij de aankomende algemeen economen, terwijl hun bedrijfs-economische collega's de kans op een baan juist veel belangrijker vinden. Aankomende bedrijfs-economen houden tijdens de studie ook meer rekening met de arbeidsmarktperspectieven en geven zich zelf – naar het zich laat aanzien terecht – ook betere kansen op de arbeidsmarkt. Beide groepen vinden na de inhoud van de werkzaamheden, de werksfeer en de ontplooiingsmogelijkheden de belangrijkste aspecten van een latere werkkring. Overigens geven beide groepen studenten de voorkeur aan een baan bij het bedrijfsleven, al is die voorkeur bij de studenten algemene economie minder geprononceerd; zij worden blijkbaar meer aangetrokken door het werkklimaat en de condities dan door de inhoud van de werkzaamheden.

Alle studenten blijken redelijk tevreden met de huidige studiemogelijkheden, maar de algemeen economen hebben wat meer reserves. Binnen de richting algemene economie is er onder de studenten ook sprake van een zekere verdeeldheid in de opvattingen over het ideale studiepakket, vooral met betrekking tot de keuze voor meer bedrijfseconomie respectievelijk meer kwantitatieve vakken. Omdat die verdeeldheid in zekere mate spoort met het duale karakter van de arbeidsmarkt voor algemeen economen, kan die de basis vormen voor een tweetal alternatieve profileringen van de studierichting algemene economie. Een pakket met meer bedrijfseconomie kan voor de studenten die daarvoor kiezen de plaatsbaarheid bij het bedrijfsleven vergroten. Een pakket met meer kwantitatieve vakken kan anderen een meer op onderzoek afgestemd profiel verlenen.

In antwoord op de vraag welke vakken ze missen noemen studenten vaak praktische vakken en talen, terwijl informatica en in mindere mate wijsbegeerte eruit springen als vakken waaraan in de opvatting van de studenten meer tijd zou moeten worden besteed. Ook vaardigheden krijgen in de ogen van veel studenten te weinig aandacht. Ze denken daarbij niet alleen aan schriftelijke en mondelinge vaardigheden, maar ook aan omgaan met mensen, creatief denken en (vooral de aankomende bedrijfs-economen) aan managementvaardigheden.

De wensen van de studenten sporen in dit opzicht opvallend met die van de werkgevers. Die zouden ook graag willen dat meer aandacht werd besteed aan praktische vakken, waaronder informatica. Wat de algemeen economen betreft kunnen de wensen van de werk-

gevers in enkele punten worden samengevat: een brede kennis, ook van institutionele aspecten, in combinatie met diepgang op onderdelen, analytische vermogens en het vermogen een brug te slaan tussen theorie en praktijk. Ook de werkgevers waren in het algemeen redelijk tevreden met de studie economie, al waren ook bij hen de reserves ten aanzien van de studierichting algemene economie soms wat groter dan die met betrekking tot de richting bedrijfseconomie. Kenmerkend was de opmerking dat vroeger een algemeen econoom veel beter in staat was 'een goed verhaal te houden', dus informatie te ordenen en te evalueren en zo overzicht te scheppen. Hoewel in Nederland zeker niet de neiging bestaat op grond van kwaliteitsverschillen de voorkeur te geven aan buitenlandse economen, bleek dat de Nederlandse economen er bij internationale vergelijking elders niet altijd goed afkwamen. Hoewel de meeste respondenten aarzelden bij de vraag naar kwaliteitsverschillen tussen de Nederlandse instellingen leverde doorvragen toch wel enige informatie. Positiever dan gemiddeld waren de oordelen over de Erasmus Universiteit Rotterdam, negatiever die over de opleiding in Tilburg. De overige faculteiten vertoonden een meer wisselend beeld. Overigens werd steeds vermeld dat deze ervaringen geen gevolgen behoeften te hebben voor de kansen van individuele afgestudeerden afkomstig van de beoordeelde instellingen.

Eisen aan het onderwijs

Wat zijn de belangrijkste conclusies die uit het onderzoek kunnen worden getrokken voor de inrichting van de studie algemene economie? In de eerste plaats dat de kwaliteit van de opleiding scherp in het oog moet worden gehouden. De bestaande werkloosheid onder algemeen economen is duidelijk een gevolg van kwalitatieve discrepanties tussen vraag en aanbod. Zoals hierboven reeds ter sprake kwam, zou afgegaan op de verschillende behoeften van de potentiële werkgevers op de verschillende deelmarkten en op de pakketvoorkeuren van de (Rotterdamse) studenten binnen de studierichting algemene economie een zekere profilering kunnen worden aangebracht voor studenten die mikken op de specifiek algemeen-economische functies, en daarnaast een voor studenten die zich willen voorbereiden op een meer generalistische functie bij bedrijfsleven of overheid. De laatste groep zou wel een breed algemeen-economiepakket moeten houden, maar ook intensief aandacht moeten besteden aan de be-

drijfseconomische kernvakken, zo mogelijk aangevuld met administratieve organisatie. De meer specifieke algemeen economen zouden eveneens hun breedte dienen te handhaven, maar hun diepgang moeten vergroten door een degelijker kennis van steunvakken als wiskunde, econometrie en statistiek. Zij zouden ook ervaring behoren op te doen in kwantitatief onderzoek. Door deze profileringen zou niet alleen een betere aansluiting op de arbeidsmarkt kunnen worden verkregen, maar ook de kwaliteit van de opleiding kunnen worden verhoogd.

Hoewel het bedrijfsleven geneigd is het gebrek aan mondelinge en schriftelijke vaardigheden van afgestudeerden eerder aan het VWO dan aan de universiteiten te wijten, zal toch gezocht moeten worden naar mogelijkheden om binnen of naast de studie meer aan dergelijke vaardigheden te doen. De studenten zullen dit zeker positief waarderen.

In een tijdperk waarin de noodzaak van marktgerichtheid van het universi-

taire onderwijs door sommigen als vanzelfsprekend wordt beschouwd past bij een onderzoek als het onderhavige een kritische kanttekening. Universitair onderwijs maakt deel uit van een proces van wetenschapsbeoefening, dat zonder autonomie ten dode is opgeschreven. Volledige dienstbaarheid aan buitenwetenschappelijke doelstellingen holt op den duur dit onderwijs uit. Niettemin lijkt het mogelijk een zekere beroepsprofilering in de studie algemene economie aan te brengen die ook de primair op wetenschapsbeoefening gerichte studenten ten goede kan komen. Tot nog toe was er voor een goede algemeen econoom altijd werk, of in de wetenschap of daarbuiten. Als de kwaliteit van de opleiding op peil blijft zal dat zeker zo blijven.

J.C. Siebrand
J.A. de Groot

Vakgroep Macro-economische politiek,
Erasmus Universiteit Rotterdam.